

SZER

Ez a név Anonymus *Gesta Hungarorum*-ából került a köztudatba.

„Árpád vezér és vitézei pedig a nyert diadal után megindulván a Körtvély tó mocsarához jövének, és ott maradtak a Gyümölcsény erdő mellett harmincnégy napig.

Es azon a helyen a vezér és nemesei megállapították az ország minden szokásos törvényeit és minden igazait...

És azon helyet, ahol mindezt elrendezték, a magyarok tulajdon nevükön Szernek nevezték.”

Fél könyvtárnyi történetíró tagadja Anonymus Gestájának hitelességét, a másik fél könyvtárnyi igazolja.

Annyi bizonyos, szer szavunk volt, ma is létezik. Szer nevű helységünk volt, ma is létezik. Szerét ejti a találkozásnak. Szépszerével intézik ügyüket. Se szeri, se száma jószágainak. Tehát szerfölött gazdag. Kisszerű, nagyszerű.

De szer szavunk egymás után következő tárgyak sorát is jelenti. *Dunaszer, pajtaszer, pincszer*. És elvont értelemben vett sort, sorozatot, rendet, rendezést is jelent. Szerbe-számba venni a dolgokat. Anonymus szerint ezt cselekedte Árpád Szeren. Tehette annál inkább, mert a győztes alpári ütközet után a Tisza mentén Szerig ereszkedve, az ellenség háborgatásaitól mentes rónákra érkezett, jószágainak jóharapó mezőt, tiszta vizű tavakat, s a folyót lették itató- és halászhelyül.

Őseink ugyancsak megszerették a már korábbról ismert vidéket, az igen hasonlított a különböző okokból elhagyott óshaza tájaira. Az Ural, Volga, Don, Dnyeper, Bug, Dnyeszter, Prut, Szeret nagyjából éppúgy dél felé siet, mint a Duna, Tisza. Fűvelőik, vizeik, ligeteik hasonló életlehetőségeket kínáltak, mint az új haza tájai.

Ósi települési szokásaiknak megfelelően, télen a folyóvizek, tavak mellett sík, de dombos területekre húzódva éltek, fából, nádból, sárból épült szállásaikban, vagy sátraikban. Tavasszal, amikor az áradások elindultak, a vizenyős árterekből feljebb húzódtak a hátságokra, dombosabb területekre, s késő őszig ott tanyáztak. Szófejtések tanúságai szerint egyik ilyen régi szavunk, a *kikelet*, a téli szállásokból való kiindulást, a tavaszt, a nyári teljes élet eljövetelét jelölte idején.

Minden nemzetségnek megvolt a maga jobbára állandó téli és nyári szálláshelye, ahová a nemzetség tagjai bármikor visszavonulhattak, ahol az asszonyok, a gyerekek, a szolgák tartózkodtak.

Úgy lehet, ennek az életmódnak tudható be, hogy éppen Pusztaszeren honfoglaláskori régészeti leletek eddig nem kerültek elő. Királyhalom, Bojárhalom, Óthalom, Tiszabura, Szentés mint magasabb térségek élésre, temetésre alkalmas helyek, inkább megvallják őseink kilétét.

A Pusztaszerhez legközelebb eső, feltételezhetően nyári szálláshelyül szolgáló Óthalom, Szeged árvíz utáni feltöltésekor öt honfoglaláskori sírt adott elő. „Mind a sírban a harcok csontváza mellett ló és kutya csontváza is feküdt.” A honfoglaláskor használati eszközeire hadd álljon itt a sírleletek jegyzéke:

1. Vas zablatöredék.
2. Rövid lándzsacsúcs vasból.
3. Nagyobb vaskarika.
4. Vascsat, négyszögű tuskéje letört.
5. Hajító lándzsa vasból.
6. Hasonló lándzsacsúcs.
7. Kengyelvas, alul szélesedő talppal.
8. Vaskarika.
9. Ismeretlen célú négyélű vastárgy.
10. Vasszög, kúpidomú fejjel.
11. Ezüst karperec, sima pántról, csonka véggel.
12. Ezüst karperec, végei felé szélesedő lemezből.
13. Ezüst pánt fadarabra hajlítva, rászögecselt véggel.

14. *Pitykegomb, kerek felhajtó ezüst lemezből (17 db).*
15. *Bronzcsat tuskével.*
16. *Ezüstlemezből készült ismeretlen rendeltetésű pánt.*
17. *Szíjvégre való nyelv formájú bronzlemez.*

Bizony, ezek a sírleletek nem valami nagy gazdagságnak a tanúi.

„Honfoglaláskori temető soha nem jelenti a sírok százait — írja Móra. — A honfoglalók egy-két nemzedéken keresztül lovas nomádok voltak, s belpolitikájuk homlokterében nem a kisüst állott, hanem a legelő. Egy-egy atyafiság sátrat ütött egy-egy halmon, amelyikről messzire lehetett látni, s ott maradt, amíg a jószág le nem legelte a környék fűvét, s azután ment tovább új szállást keresni. Aki közben átköltözött a másvilág mezeire, annak ágyat vetettek a halom keleti lejtőjén, a jó puha homokban, arccal napkeletnek, ahonnan a Hajnal isten eregeti arany nyilait. Ezért van az, hogy némelyik halomban csak egy lovas vitéz tetemét találai. A tíz-tizenöt síros temető már ritkaság. Ahol ennyit találai egy szálláson, ott nagy istenverés lehetett a nemzetségen.”

Műveltségükre nyelvi adatok vetnek némi fényt. Külföldi forrásokra támaszkodva a honfoglaláskori szókincsben ismert fogalmak voltak:

*Sátor, ház, kapu, kút, ács, falu
Szánt, vet, arat, tarló, kepe, kéve, boglya
Élet, búza, árpa, dara, ocsú, szór
Öröl, szérű, kender, csepű, tiló, orsó
Bors, borsó, torma, szőlő, bor, seprő, szűr
Ol, ló, barom, tehén, bika, üsző, borjú, ökör, tinó, ünő, tulok
ürü, kos, toklyó, gyapjú, kecske
Tej, vaj, sajt, író
Disznó, ártány, kan, lúd, tyúk*

„A honfoglaló magyar társadalom szerkezetileg már feudális elemeket hordott magában. A vérszerződés (még a honfoglalás előtt) a közös zsákmányban való részesedést, a vezérrel szemben csak a törzsfőnök javára biztosította. A törzsfőnökök pedig a hozzájuk tartozó nemzetségfőket és kíséretüket részeltették a zsákmányból. A közönséges szabadoknál csak a morzsák jutottak.

Azok a várak, amelyekben azelőtt szláv központi főnökök székeltek, magyar vezérek székhelyeivé lettek. Így került Ond vezér birtokába Csongrád vára, egy-egy vármegyenyire menő földterülettel. Anonymus pusztaszeri gyűlése, amelyen a vezér velejött nemeseinek különböző földterületeket adományozott összes lakosaival együtt, csak az osztozkodásnak emlékét őrizheti.” (Molnár Erik: *A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig.*)

III. Béla korában (1173—96) a szeri sík földesura Kalán váci püspök volt. Ő telepítette ide az első Benedek-rendi monostort. Magát a monostort és az apátságot II. Endre 1233. évi oklevele említi először. Ebben a király a szeri egyház részére évenként 1000 kósót rendelt.

Az 1242-ben bekövetkezett tatárjárás végigpusztította a Tisza vidékét, ekkor rombolták le a szeri monostort is. Tizenhárom évvel később már a régi fényében él újra. A török hódoltság idején romokká morzsolódik. Megmaradt falai 1950 körül omlottak le végleg, amikor a környék népe, legapróbb köveit is elhordta építkezéseihez.

Sok ezer holdnyi területét történelmünk során tucatnyi birtokos tudhatta magáénak.

„És így a megszentelt föld, amely látta a honszerző Árpád fejedelmet, a hét ősi törzs vezérét, és a honfoglaló első családokat, utoljára közönséges adásvétel útján egy idegenből bevándorolt, alig egy évszázaddal honfűsített család magánbirtokába került, amely abból hitbizományt alakított.

A szeri puszta mai tulajdonosa, Pallavicini Alfonz órgróf, a haza szolgálatában a világháború és az ellenforradalom alatt már kiváló személyi érdemeket szerzett. (*Pusztaszeri község újratelepítése. Emlékirat, Szeged 1935.*)

PUSZTASZER

1934 óta önálló igazgatású község. Addig Kecskemétről, Kistelekről, Sövényházáról, olykor Algyőről kormányozták.

Az 1869-es népszámlálás adatai 746 lakosról hoznak hírt. Ma 2368 lélekről számolnak be a statisztikák, s ebből 293 ember él benn az éppen most nekiinduló faluban, a többi 2075 lakos kinn a tanyákon.

Nemrégiben lobbanva lelkesedő költő versében olvastam a tanyák népének hollárás beköltözködéséről. Eltűnődik ezen az ember. Hogy versekben milyen szépen helyre lehet tenni az élet ilyen-olyan, néha nagyon is kusza dolgait! Hanem a verseken kívül való sárban, verítékben hempergő világ oda se fűtül a költészetre. Az csak megy a maga, néha nehezen kifürkészhető törvényei szerint.

A Belkereskedelmi Kutató Intézet 1963-ban *Három alföldi megye tanyai családjainak elköltözési és építési szándékáról* készített izgalmas felmérést.

1930-ban a lakosság 18, 1949-ben 17, 1960-ban 12 százaléka élt külterületen. Közelebből ez azt jelenti ezekben a pillanatokban, hogy

Békés megyében	21 500	
Szolnok megyében	19 000	
Csongrád megyében	31 000	
Összesen	71 450	lakott tanya található.

Csongrád megyében 1957 és 1960 között a tanyák 0,8%-ából költöztek belterületekre a lakók. Ezt az ütemet figyelembe véve

Békés megyében	kb. 36 év
Szolnok megyében	kb. 25 év
Csongrád megyében	kb. 90 év

kell a tanyavilág természetes megszűnéséhez.

A korunk társadalmában végbemenő változások sürgetően tessékelnék a tanyán élőket lakott településekre. Hogy a nagyüzemi földművelés ne kerülgesse őket, hogy közelebb legyenek villanyhoz, kultúrához, orvoshoz, úthoz, közművekhez. Pusztaszer környékén ötszáznál több tanyában élnek, dolgoznak az emberek. A kintélők 26 százaléka korára hivatkozva nem költözik. 22 százaléka, mert jobban tud itt jószággal foglalkozni, érvényesülni. 16 százaléka, mert kedveli a tanyai életet, 5 százaléka, mert most vette, javította a tanyát. A hátramaradt töredékszázalékoknak nincs pénzük, kedvük beköltözni.

A tanyák zömére a mozdulatlanság a jellemző. Még most kezdik észlelni a kintlevő élet zamatos gyümölcsét. Hiszen a számba vett tanyákból a földosztás után épült fel néhány száz. A hódoltság előtti időkben inkább csak rideg pásztorszállások voltak széjjel a tájon. A török utáni elvadult vidék, vizes, szittyós legelőkkel nemigen vonzotta közelebb lakni az embereket. Az urbáriumok, a vízszabályozás, a mezőgazdasági kultúrában történő változások egybejártsága, a javuló közbiztonság és hosszú évek kellettek ahhoz, hogy a lakott települések emberfeleslegei kiköltözzenek.

Szeged, mint földesúr, kisbérleteivel siettette a tanyásodást. Pallavicini viszatartotta. A Dél-Alföld a múlt század elején kezdett népesebb tanyavilággal számolni. Noha a földek mostohasága és az uzorakamatok végtelenül megcsigázták a kintvalókat. Vedres István 1825-ben írja tanulmányát *A sivány homokság használhatóságáról*, a futóhomok megkötéséről. „Nem említem azt a gyászos történetet, mely 1795-ik Esztendőben Nemes Várossunknak sok ügye fogyott Lakossait érdeket; amidőn tudni illik; az élelem szörnű adóssága és szűksége miatt a lakosság Böngyölébül, nád gyükerébül süttött pogácsákkal, ártalmas fűmagvakkal készült kenyérformával tengődötték számtalan siralmas élettűket.”

Tömörkény István az említett század innenső végéről ad hírt *Vándorló földek* című írásában a kintvaló ember harcáról.

„Fönt a jegenyenyárfák tetejének birodalmában már zúgás van. Hirtelen messze vékony hegy emelkedik a homokból, egyre magasabb, egyre magasabb. Ott már a forgószél járja a boszorkánytáncot. Nagy zúgás következik, végigvágat a tájon a száraz vihar. A gólyafészek leröppöl a kényen tetejéről, és száll mesze az apró gólyákkal egyetemben. A jegenyék sírnak. Minden madár elül, csak a széllkiáltó szava hangosabb, amely bolondul szaladgál a fejét épp most hányó búzavetés között.

... A föld fölszáll a levegőbe, a föld utazik, s nő a homok, mindegyre nő. Máté kiáltana bele a zivatarka, de nem bír, a röpülő homok úrrá lett az emberen.

— Isten, hol vagy? — szól elhaló szavakon.

... A homok lassanként leszáll, a reszkető levegő elcsendesül. Hát csak a sövény fölött tekintett szét a fekvőségre, és amint a szürös ágakat széthajlítja, tekintete a vetésre esik, fölajdul. A nyílegyenes táj most dombos, hepehupás. Ahol búzavetés állott, ott tágas mélyedés látszik, mint amilyen a kiszáradt tófenék szokott lenni, ahol pedig az árpa virult, ott se síkság, se árpa, hanem magas

domboldal: a búzavetés földestül átvándorolt az árpavetésre. Látván ezt, s a maga tiszta eszével azon pillanatban fölfogva a dolgok következményeit, Máté szeméből kibuggyan a könny, s vize elvesz a képét borító homokban...”

A tanyai népet szárazság, jég, víz, adó, háború, betegség, betyárvilág, műveletlenség gyötörte végig, kinti élete során.

1921-ben egy húszholdas haszonbérlet szerződése ezt róttá a parasztra: „A bérösszeg három mázsa gabona, nyolc liter tej hetenként, egy liter tejföl hetenként, egy 150 kilós hizott disznó, évi 400 darab tojás, egy idős asszony eltartása, négy mázsa tiszta búza, két mázsa burgonya, ötven kiló morzsolt kukorica, ötven kiló árpa, 1000 korona havonta, évi tizenöt pár csirke, hét kacsa, hat pulyka, öt kocsi szalma, ötven fuvar kocsival, az épületek javítása, az épületek biztosításának fizetése, az adó kilencven százalékának fizetése, anyag, homokbányászás, amennyit a tulajdonos kíván, a szerződés írásáért 5000 korona. A tulajdonos ha kimegy a tanyára, annak s lovainak eltartása, ételmezése.” A felszabadulásig éppen a paraszt munkálkodása nyomán megszélidült a táj. Futóhomok, uzsora, adóprés és sok minden kimúlt. Miért inkább ne szeretné éppen most a tanyai a tanyát? Hiszen már belterjesített is. A lehetőségeket mi biztosítottuk. És éppen a nagyzemtól való első félelmében tette kicsi háztájiját rendkívül belterjessé. Egy idevaló tanyai családdal sikerült összeemelegednem.

— Pallaviciniek az első háború után nagybérloknak is adtak az errevaló földekből. Az meg kisbérloknak adta. Apám fiatalon került ide 20 hold *fosóhomokra*. Az imádság, kevéske szalma, a veríték állította meg a homokot. De csak hagyományosan gazdálkodott az apám. A második háború végén már nemigen tudott jární szegény. Még a tanya körül etéblábolt, de a birtokot nem bírta bejární. Akkor titokban a földünk másik végében, mert az öreg nem adta ki kezéből a gyepőt, útról útra elkezdtem szőlőt telepítgetni. Mikor az első termést levettem, kínáltam vele apámat. Nagyon tetszett neki. Mondom neki, ez a mienkből van. Nem hitte. Kocsival vittem ki, hogy nézze. Akkor mondott rá áment. Hát azóta bútoroztam be szőlővel, barackkal három kis hold homokot. Az apám idejében, ha ide fölültem a padlás szájába früstökölni, ősszel elláttam Kistelekig. Most nem látok el a tsz majorig sem, pedig csöndes időben a szó is elszolgál odáig. Hát ebből van, amink van. Már a Pista fiam nem uzoválja. Ha én elműlok, nem tudom, mi lesz a homokon. Tanárnak készül, idekéredzikedik a falusi iskolába.

Hogy hányan vallhatnak ekképpen, nem tudom. De hogy mégsem kell 90 év a tanyák elnéptelenedéséhez, azt megsejtettem.

ORVOSUK

Messze földön híres gyógyító. Ébrenlétének 90 százalékában a szétszórt tanyákban élőkért mozdul.

— A XX. század legnagyobb igénye az egészség, minélfogva különösen a mai világban illik betegnek lenni. Mert nem a maga számlájára beteg egészen az ember. És most azt a fájalmát is gyógyíttatja az ember, amire eddig oda se figyelt. Az utóbbi tíz esztendőben egy ember halt meg tbc-ben, rákos beteg alig akad a területen. Leggyakoribb betegség az ideggyulladás. (A mezőgazdasági kártevők ellen használt idegmérgék sok bajt okoznak. Gyakori az idegességből származó panasz. Szívszorogások, gyomorbántalmak. A valamikori „gyermekáldás” valósággal átok volt a szegényemberen. Régen nem akadt annyi pénze, hogy ne legyen fölös számú a ház népe. Ma már ez is másképp alakul. Az inga most egy kicsit a másik oldalra lendült, mint ahogy a tsz-ek előli meneküléskor megnyilvánult ez az elvándorlásban. Az inga, ha nem pofozzák, mindenben megtalálja nyugalmi helyzetét. Lassacskán van visszavándorlás, s a szaporulatban is mutatkozik mérészség.

Mindebben végtelen szűkszávu az orvos. Szívesebben beszél a 7–800 holdas, mostanában védetté nyilvánított rezervátumról. Újra ideszokik a goda, gulipán, gólyatöcs, székilile, piros lábú cankó, bíbic, kanalagém, kiskócsag, daru, sirály, halászcser, szárcsa. Mindig laktak itt madarak, de nem ilyen tömegesen, mert jószág járta a területet. Pesti filmesek, szegedi kutatók is ideszoknak lassan. Vajon ez lehetett az Anonymus említette Körtvély-tó?

A környékről a múlt században mérnökök tuskolták el a vizet. Ám ősi jussát fáradhatatlanul igyekszik visszaporolni, és máig is előhossa tanúit, a sást, nádat, halat és madarat

És ébrenlétének megmaradt tíz százalékában mindezeket számon tartja az orvos.

ISMERETLEN ISTVÁN

Néhány évvel ezelőttig úgy hozzá tartozott a szeri tanyavilághoz, mint tanya-házhoz a sömlyék. Ma a megye egyik szociális otthonának lakója. Az ottani nyilvántartó lapja ezt mondja róla:

A gondozott neve: *Ismeretlen István*
Születési helye: *ismeretlen*
Születési éve: *ismeretlen*
Anyja neve: *ismeretlen*
Anyanyelve: *ismeretlen*
Allampolgársága: *ismeretlen*
Személyi igazolványa: *nincs*
Vagyona: *nincs*
Jövedelme: *nincs*
Hozzá tartozója: *nincs*
Magával hozott ingósága: *nincs*
Legutóbbi lakóhelye: *Pusztaszer, Tanya 259. hrsz.*

A gondozott családtörténeti jellemzése:

A nevezett az 1914-es háborúban mint hadifogoly került Magyarországra s így Pusztaszer községbe, ahol több gazdánál állott alkalmazásban, legutóbb Kálmán Mihály, Pusztaszer, Tanya 264. sz. alatti lakosnál. A nevezett egy éve van otthonunkban, zárkózott, senkivel nem beszél, az utóbbi időben dolgozgat. 1960. december.

A nevezett magatartása változott. Dolgozgat. Néha szól. 1961. december.

Jellemzése változatlan. 1962. december.

A nevezett dolgozik, az otthon házirendjét betartja, 1963. január.

És ez így megy évről évre.

- Miért ismeretlen?
- Mert ő maga sem tudja, kicsoda, honnét való.
- Ki adta neki ezt a nevet?
- Valamilyik hivatal. Leltárilag őt is el kellett könyvelni.
- Miért nem tudja magáról, hogy kicsoda?
- Mindenki ismerte, senki sem tudott róla semmit.

Ez fölzigatja az ember képzeletét. Merthogy kicsit mindannyian Ismeretlen Istvánok vagyunk. És ő élő, tanúskodó szimbóluma ennek. Még nem találkoztam vele, amikor a tanyák között kerestem egykori gazdáit. Egy sem él már közülük. Pistát mindenki ismeri – és senki sem ismeri. Ha nevét említem, bólintanak. Ja, a Pista. De hogy ki a Pista? Egyik volt gazdájának a lányát megtalálom. Gyerekkorától ismerte Pistát. Az édesapjával dolgozott, tsz-be is együtt léptek be.

- Ki a Pista?
- Ki tudja?!
- Nem beszélt róla?
- Semmit sem beszélt.
- Kuka volt?
- Nem lehetett kuka. Éjszaka apám megfigyelte, gyakran fennszóval imádkozott.
- Magyarul?
- Nem. Nem tudjuk. Nem oroszul, mert apám mint volt fogoly tudott valamit oroszul. Talán tatárul, vagy ki tudja milyen nyelven.
- És mit csinált a Pista?
- Dolgozott. De kormányozni kellett. Mindent rendesen elvégzett, de magától semmit.
- És mint ember, örült valaminek, sírt, dalolt, ábrándozott, nevetett?
- Ilyesmit nem csinált soha. Ha enni adtak neki, evett, ami volt, amennyit kapott. Soha nem kért, magától nem vett el semmit. Ha adtak neki dohányt, pipát, szívta. Mikor mondták neki, hogy feküdjön le, lefeküdt. Ha költötték, felkelt.
- És akart a Pista egyáltalán valamit?
- Akaratos volt. Nem szerette a szennyesét levetni. Csak apám tudta leimádkozni róla, mikor anyám mosott.
- S amikor tiltakozott, azt hogy fejezte ki, hisz úgy tudom, nem beszélt?
- Morgott, vicsorgott, csapkolódott.
- Nem volt rossz a hallása?

— Nem. Értette a magyar szót. Hívtuk enni, vagy bármit magyaráztunk, értette. Ha csúfoltuk, nem értette. Gyakran maceráltuk hozzáillő asszonyfével. Nagy, tiszta, kék szeme volt, csak bámult, nem értette a tréfát. Nyaranként kint hált az eresz alatti ágyon. De amikor eljött a hideg, apám hiába tessékelte a konyhába, olyankor támaszra hánnya a lábát. Apám a bátyámmal megfogta Pistát ágyastul, betette a konyhába. Morgott, hadonászott. Tavasszal meg kiköltözni nem alkart az ágyával.

A szervezés után apám a kolhoz tehenészetét vállalta Pistával. Egyszer a ménessel határos legelőkön járt a csorda. Pista kiszelídített magának belőle egy hároméves szilajt, amihez emberkéz kicsikó kora óta nem nyúlt. És szőrén kezdte lovagolni, hahotázott, örült, felállt a hátán, a nyakába csimpaszkodva vitette magát. Ebből gondoltuk ki, talán kozák lehetett, s leeshetett a lóról a fejére. Mert szúrás, vágás, lövés nincs a fején. Ki tudja, mi lehetett, mi történhetett vele?

Mikor aztán őt magát megkerestem az otthonban, nem ült ám benn egy hirtelen jött nyári zápor után a termekben, mint a többi öreg, hanem az udvar hátuljában ólak, istállók, farakások mögött, elcsámpult rozoga kalapáccsal ócska szögeket egyenesített, talicskát fabrikált. Már nem az elsőt. Van ott furcsa, nálunk ismeretlen formájú targoncás talicska, és van magas vállú ládás. Szánalomra méltó ócska kacatokból, hulladékból sikeríti össze őket, anélkül, hogy valaki kérné rá. Ezekre a talicskákra senkinek nincs szüksége, csak neki. Ezért csinálja. Senkitől egy szöget, egy darab bádogot nem kér. Szeméből, eldobált vackokból keresgéli össze.

Köszönésemre meg sem rebben. Éppen guggol, mert eső volt, szöget, pokoli rozsdás elgörbült szögeket egyenesít kitarító szorgalommal és reménységgel, hogy abból a reves ócskaságból még szög lesz. Frissen borotvált, stuccolt bajusza rendben, tiszta szemét mintha az égboltból pogácsaszagatóval szakították volna ki, két karika. Tíz szöget is kiegyenesít, míg ott kucorgok vele szemben. Úgyet sem vet rám.

— Mi lesz abból, Pista bácsi?

Szavamat hallja, megmozdul rá, de válasz nincs. Éppen kereket pántol össze, valamikori konzerves doboz fenékdarabjával. A kerek szabályos kerek. De olyan forma foltos, amilyen őseink kocsikereke lehetett. Fatengelyen. Pudvás, elbontott kerítésdeszka az építőanyag. Hol tanulhatta ezt, s mikor? S ha nevét elfelejtette is, szüleit, rokonait, egykori hazáját, hogy nem felejtette el a lovat, a talicskát? Mert ezekben a talicskákból értelem lakik. Ez teremtés. Ezek élő feladatokra kész szerkezetek. Nem afféle beteges rajzok, amelyeneket bolondokházában produkálnak lélektanos orvosok a betegekkel. Ezek nagyon is életképes talicskák, megfontoltan elhelyezett tengelyekkel, hogyha felemeled, a teher ne a karodra, a tengelyre nehezedjen.

— Mi lesz ebből, Pista bácsi?

Móst rám néz, a kalapáccsal átmutat a kerítésen túl levő kertbe.

— Ahun az a paréj. Látja?

— Látom — örülök meg a válasznak s a kérdésnek.

— Ha kapa vagy kasza volna, *vruke*, levágnám. Az ám!

Aztán elfordítja figyelmét rólam. Nagy, dolgos kezében egyenesednek a szegyek. S számára semmi sem fontos a világon, csak ez. És úgy lehet, akkor is fontosabb volt, amikor valami fergeteges lovasrohamban a *cár atyuskáért* kiáltással vágatva leest, s azután elfelejtette a világot, szüleit, nyelvét, rokonait, miközben él. Ilyen a háború.

ÁRPÁD APÁNK

Álakja a mai napig foglalkoztatja a kutatókat, történészeket, írókat. A hivatottak a legősibb forrásokig visszanyúlva, az egykorú Bölcs Leó császár hadműtanát is megidézik, vagy fiát, Biborbanszületett Konstantint és a későbbi korok százig menő krónikását. Árpád apánk népe fontos föltétele a honfoglalásnak. Minden előző kor példaképpül állítja az élők s a következő generáció elé. S talán ha nem pogány, úgy lehet, ma szent. Mint annyi ősrünk szent lett a későbbiek során. Így csak *apánk*.

Különösen nagy kultusza keletkezett az ezredéves fordulón. Pusztaszer és Árpád apánk fölemelésétől volt hangos az ország.

A milleniumkor — Tömörkény István tanúsága szerint — mezítlábás parasztok tízezei állták körül az emlékművet, miközben a díszmagyarba öltözött csizmás, kardos szónokok ekképp szóltak honszerző Árpád apánk utódaihoz:

„Le a köznépi világ mendemondáival, zárjuk el fülünket a szatócsnép zaja előtt, öltük fel lelkünk ünnepi köntösét, a hazafi kegyeletet: a csarnok ajtója megnyílt, le a kalappal, lépünk be! Áldva borulunk le dicső emléked előtt, te bölcs vezér és rettenthetetlen hős, ki nekünk tejjel-mézszel folyó hazát szereztél, ki saját és gyermekeid vérét ontád a megszerzett haza szent földére, ki ritka bölcsességgel megvetted a nemzet alkotmányának alapját, törvényt szerezve népednek a pusztaszeri halmokon.”

A milleniumi ünnepségekben tízezernyi mezítlábas paraszt állt az emlékmű körül, de a király és a kormány nem képviseltette magát, nyilván tartott, netán nagy felbuzdulásában a lelkesedni tudó tömeg elénekli Kossuth nótáját. Mert arra jobban emlékszik. Skandallum lenne belőle. A hivatalosok jól sejtették, a tömeg elénekelte Kossuth nótáját.

Aztán sorozatban, évenként ünnepelték, „nagy szívvel, nagy lélekkel, töretlenül és egységesen”, ahogy politikusok mindig is nagyon szeretnek nyilatkozni a népek nevében. Ám Ady 1907-ben *Pusztaszeren* című írásában másképp tájékoztatja az olvasót.

„LEGENDÁS, TURK ősiünk, vezérünk, Árpád, Pusztaszer helyett, ahol megidézni próbálták, Tápén, a szomszédban jelent meg. Eljött azokhoz Árpád, akik Szvatopluktól, Zalántól, s a többi nem hiteles személyektől elvették ezt az országot. S Tápén a kupaktanácsban, egyszerű magyarok száján, az országfoglaló magyarság, tehát Árpád keserű igazsága szólalt meg:

— Nem megyünk Pusztaszerre, az urak ünnepére, nem megyünk. Ha Árpád apánk tudta volna, sohasem hozott volna ide bennünket. Ünnepeljenek a római pápa magyar püspökei, akiké lett a Pannóniáért fizetett aranyos nyergen és féken kívül a föld, a víz, a fű. Ünnepeljenek a Pallaviciniek és Wencheimok, a Rákosi Jenők és a Güntherek.

Így beszéltek, de mindenesetre így gondolkoztak Tápé magyar és bölcs parasztjai, akiknek Árpád megjelent.

Hát volt-e joguk azoknak ünnepelni, akik Günther miniszter úr kegyes jelenlétével megtisztelve ünnepet ültek Pusztaszeren? Hát gondolták-e Árpád és Tuhutum, hogy ezt az országot azért szerzik meg, amiért most még úgy-ahogy, fennáll? Urak, papok, herék, iparlovagok legszemélyesebb haszonélvezetére?

Tápénak minden dicsőre megadassék, de Tápé mégis csak Tápé. Ám kérdezzék még bárhol, ahol a Keletről hozott szűz Géniusz értelmesen tud beszélni még, ezt az eredményt jósolta-e ezer esztendőre az a végzés, amely a magyarokat iderendelte?

Sok minden meghalt Árpád országában, de legalaposabban az az idea halt meg, mely Árpád apánkkal az Iszter vidékét tudatlanul megkívántatta. A vezérek utódait kóbor nyugati lovagok váltották föl, s Keletnek szép, szabad lelkes erényei helyére bemenkültek ide a boldog Nyugatról kiszorított száműzött bűnök.

Bujdosva, mint valamikor a hajdúk, igenis, lappangnak itt még magyar erők. Tápén s mindenütt, ahol még nem Amerikában lakik, a magyar paraszt megőrzött valamit az Árpád-hagyományokból. Afféleket, amikről Széchenyi István álmodott a Kelet Népé-ben. De ez az ország ma nem Magyarország, s csak akkor lesz az, ha szóhoz, hatalomhoz jut a paraszt. Nemcsak a származásbeli paraszt, de mi mind, akik magtalan univerzumokat hordunk magunkban

Ezt az országot ma még talán meg lehetne váltani. Árpád és Tuhutum országát meg lehetne talán még csinálni. De csak akkor, ha a tápéi esküdtnék több szava lesz, mint az újságfrázisokkal táplálkozó, úriszolga tápéi jegyzőnek. Ha püspökbe és grófba belegázol Árpád és Tuhutum méltó utódja: a büszke magyar polgár és a még büszkébb magyar munkás. Árpád és Tuhutum nem azért vezettek ide bennünket, hogy békák legyünk s gólyakirályokat emeljünk magunk fölé a mocsárrá csinált Magyarországon. Nem azért vagyunk itt, hogy dacoljunk a Nyugattal, s hogy kitartsunk pár tízezer haszontalant. De hogy rálicitáljunk a Nyugatra, s igazoljuk Árpádot és Tuhutumot.

P. S. Nem a király hiányzott a pusztaszeri ünnepről, s nemcsak Tápé, hanem Árpád vezér s a magyar Géniusz, ez a bús alvó, meg nem értett magyar Géniusz.”

APÁINK

A főlzabadulás után néhány évig a ma újra klasszikus fényben tündöklő, s talán igazi helyére rakott vidéki írókhoz, Tömörkényhez, Mórához, Juhász Gyulához hozzá se nyúltak a könyvkiadók. Még József Attila körül is homályok gomolyogtak. Ebben anyagi szükségünk is benne leledzett, de az újraértékelés késedelme is. Mieink-e vagy sem. Nem volt ez másképp a honfoglaló vezérrel sem. Sőt.

Az ő fölemlegetése még tovább várattott magára, hiszen könyvkiadói politika sem fűződött hozzá. Meg azután miért lett volna sürgős, hisz emlékét több mint ezer-
évnyi por és lerakódás takarta el. De benne kúporgott ebben a mi új hallgatá-
sunkban egy csomó nem régi, rossz emlék is. Az, hogy Árpád emlékműve előtt,
a megszentelt pusztaszeri földön Árpád népe nevében, neki esküdve bandzsulul,
bizonykodtak országlással, szomszédok fölnyársalásával, fenyegetéssel. És az első
háború előtt is történtek itt álnok esküvések, a második előtt is nem nekünk való
irredenta magyarkodások. Ezért aztán éveknél kellett elmúlni, míg megfakultak
az ideszórt fogadkozások papírvirágjai.

Tudtuk, ami a rómaiaknak Romulus, galloknek Vercingetorix, angoloknak
Alfréd, az nekünk Árpád. Az új nép, másfajta raj legendákban, hitregékben őriz-
gette emlékét, néha téves képeket alkotva róla, de mindig tisztán. Mert egyetlen
kutatás, máig hiteles forrás nem írja le kulcsinre milyenségét Árpádnak. Milyen
volt Árpád? Amilyenek Geiger, Feszty vagy Munkácsy festette? Nem tudjuk.
A milleniumkor műköbe öntött pusztaszeri emlékművön annak az ezredéves lel-
kesedésnek, izlésnek, daliáskodásnak jegyeit ömlesztették formába, amilyenek az
a kor látta.

A műkövet moha, esővíz feketíti. És ha ünneplünk, legalább adjunk rá új
ruhát, jelentkezett az óhaj. Nosza kőfaragók, restaurátorok és hozzáértők, úgy
tegyétek tisztába ösünket, ahogy a mi ünneplőnkhez illik.

De ami mostanában nagyon jellemző ránk, nem sietünk mi el semmit. Szé-
pen, lassan fogunk hozzá, hogy annál hamarabb abbahagyhassuk. Árpádot nem
lehetett abbahagyni, tehát elkéstünk az új ruhával. Az ünnep reggelén már csak a
nyersbört utánzó felső ködmön, az alóla kilátszó bizánci mellvért, a vállak s a
fej maradt változatlan. Kora reggel, az ünnep reggelén nyüzsögtek körülötte a
szakemberek, kalapácsok püföltek, véső szikrázott, és annyi ember buzgólkodott,
ahány csak odafért a magas állásokon. Magam is ott szorongtam, mert engem
meg minden bevesz, ahol valami nyüzsgés van.

Ment is a munka, mint a karikacsapás. Hanem a füle tövében rengeteg sötét
folt, moha volt összegyülekezve. Ez feltűnik nekem. Hogy ilyen sok minden van
a füle mögött. Igaz, már Árpád kortársa, Biborbanszületett Konstantin is megírta
róla, bár a kortársak véleménye nem lehet tárgyilagos, mindenki tudja, teli van
az szubjektív ítélettel, s rendszerint irigység színezi. Árpád korában is jobban
szerették sajnálni egymást az emberek, mint irigyelni.

Ez a sok feketeség a füle mögött, ugyan minek a jele lehet? Legnagyobb
bűnéül Konstantínusz azt róttá fel Árpádnak, hogy vezérré választása során ősz
apját megölette. De a biborban született nem tudhatta a mi őseink hitét, rítusait.
A megölés nem történt másért, mint annak a hitnek a kedvéért, hogy a meghalt
Álmos bölcsessége, ereje, bátorsága, minden vezérre jellemző jótulajdonsága az új
vezérbe, Árpádba költözzék át. Talán ettek is húsából a mieink? Ez van a füle
mögött?

Kopognak a műkövesek ottantájt. Egy a sisakforgóját csiszolja, de vagy nyolc
kéz babrál a fejen, vésők, reszelők harsognak. S egy hirtelen csikordulás, Árpád
apánk lassú, alkkurátus mozdulattal föltolja sasszárnyal díszített sisakját, de már
erre a műkövesek mind leugrálnak az áliványról, sietnek le a létrákról. Feléb-
resztettük a szobrot, ők ilyet még nem láttak.

— A Zebedeusát — szól első szava az öregnek —, ilyen keményen rég nem
ütöttek már főbe; miféle csatában vagyok?

A mondatnak csak a felét értem. A Zebedeusát kazáruul szitkozza az öreg, a
többi onogorul dördül. Rám néz kicsit öreges, de nagyon szúrós tekintetével.

— Mi van itt?

— Árpád apánkat ünnepelelnék, arra készülődünk — sietek a válasszal —
bár csak ügyel-bajjal tákolom össze a finnes-ugoros ismereteimből előkapart sza-
vaimat. De az öreg nem veszi észre zavaromat.

— Mit csinál ez a sok nép itten? Engem ünnepel? Hát vagyok én még egyál-
talan?

— Az emlékezetünkben él, amíg mi itt élünk.

— És ki most az uralkodó?

— Most uralkodó osztály van.

— Mutass belőlük.

Ekkorára tódul befelé a nép, s az emlékkert majdnem teli emberekkel.

— Az ittvalók, akik idejönnek, mind azok.

— Hát a rabszolgák?

— Olyanok nincsenek már.

— Akkor ki nyergel, ki főz, dajkál, szoptat, legeltet?

- Maga az uralkodó osztály.
- Ezt nem értem.
- Több mint ezer év, több mint harminc emberöltő múlt el azóta, Árpád apánk.
- És az a sok pajzsfényű micsoda ott lenn a fák között?
- Azok a mai lovak. Autók. Négy kereke van, mint lába a lónak.
- Mindenki olyanon jár?
- Még nem.
- Hát az uralkodó osztály?
- Ez most nem úgy van, mint a kegyelmetek korában volt, hogy egy-egy nyert csata után a vezérek megosztottak a zsákmányon, s a népnek jutott, ami jutott. Azt csak a középkorban lehetett így csinálni. Mi új társadalmat építünk. A vér nélkül nyert diadalok zsákmányát igazságosan osztja szét mindenki között az uralkodó osztály.
- Hm, hm – mondja az öreg, de ezt a szót máig is tisztán így ejtjük, ahogy honfoglaláskor. Kicsit elmélázott, úgy vélem, szája sarkában apró mosolygódröcske örvénylett, aztán szólt.
- Sokat változott a világ. De javára-e?
- Javára.
- Minden kor ezt mondja.
- Nekünk kézzelfogható bizonyosságaink vannak. Ez az uralkodó osztály még csak húsz éve rezgetti a gyöplőt, de százévnyi elmaradást behozott azóta. Építkezünk, tollasodunk, nyílik a szemünk, lassan megtanuljuk, hogyan kell emberi társadalmat rakni. De nem hazudjuk, bajaink is vannak számosak, és nem vagyunk elégedettek.
- Mi bajotok, fiam? Szomszéd törzsek háborgatnak, fogy tán a legelő, dögvész ütött a barmaitok közé?
- Nem. Egyik sem. A csatákban nyert eredményeket sokan hamarabb magukénak vallják olyanok, akik nem is harcoltak érte. Nem rántanak kardot, mikor hadba vonulunk, de részüket sokszorosan kivesszik az eredményekből. Mostanában ez a legnagyobb bajunk. Aztán, aki szavakban a gondunkat vállalja, az a valóságban súlyosan visszaél a lehetőségeivel. Sok rajtunk az ingenyelő, a semmirekellő, a parazita.
- Így volt ez az én koromban is, fiam. Sok gyáva lusta ballagott seregeim után, s míg a harcosok a nyert csata után összerogyva aludtak, addig hullákat rabolt a siserahad. Hagyjuk. Hanem, ki integet ott föl nekünk a lépcsőről, fiam?
- Két testvérem, az ősz ember ott köztük az apám.
- Tagjai az uralkodó osztálynak?
- Tagjai, persze. Munkásemberek.
- Aztán se mente, se köntös rajtuk?
- Ma nincsenek már fölösleges cifrák, díszek.
- De gondolom, annál több a becsülés.
- Van, van persze becsülés is.
- Csak?
- Nincs csak. Néha eltévesztődik a becsülés is. Olykor-olykor abból is az kap, aki méltatlan rá. Ez a kisebb, mokány testvérem vízgépész. A maguk korában az ilyen emberek hordták fel tömlőben a vizet. Ő most csöveken nyomja a városnak. A második háború után ő adta az első deci vizet a megürült, szortyogó tömlővezetékekben. Már negyed százada hűséggel szolgál ivóvízzel, fürdővízzel, éjjel és nappal, bármikor, ha kell szolgálata. Mikor dicséretet osztanak, s őt kellett volna hogy kitüntessék, mint huszonöt éve hiba nélkül szolgáló gépészt, elfeledkeztek róla. Hanem amikor baj van, amikor a külvárosokat éjszaka megrohanja a talajvíz, akkor tudják, hol lakik!
- De gondolom, a másik testvéred az...
- Jó szakember, kőműves. A mi korunkban olyanféle foglalkozás ez, mint kegyelmetek idejében a sátozmesterség volt. Mindig, mindig sátrakat, szóval lakásokat ver.
- Akkor legalább jó sátra van neki.
- Á! Nagyon, nagyon rossz, foltos, szellős, hideg sátra van neki.
- De hát akkor ő a gyáva.
- A mostani uralkodó osztály tagjai nem lehetnek kápzsik, erőszakosak. Veri a sátrakat, mindig másnak. Magának majd akkor, ha mindenki el lesz rendezve. Az uralkodó osztály csak azután jön. Mikor már mindenki jóllakott, akkor eszik a szakács.
- Magas ez nekem – mordul az öreg. – Hát apád?

– Paraszt volt. Ősei, úgy lehet, amikor kegyelmek ide értek, rabszolgák voltak. Ki tudja? Földet szánt, vet, arat.

– Békés élete lehetett.

– Azt nem mondhatjuk.

– Miért?

– Két háborút, forradalmakat és még sok egyebet megélt, az törte ennyire össze.

– Háborúzott? Úgy érted, a kalandozókkal járt?

– Fölfoghatjuk így is.

– És meggazdagult a kalandozásokban?

– Tapasztalatokban igen.

– Hát merre járt?

– Majd elmondja ő. Megjárta azt a tájat, amerre a honszerzők eljutottak a Kárpát-medencében.

Apám tudta, mi érdekli az őst, odaült a lábához, mesélni kezdett.

APÁM

– Tizenötben Lemberg körül estem fogságba. Majdnem minden valamirevaló fogolytáborot megjártam. Szamara, Ufa, Cseljabinszk, Penza, Omszk, Tomszk, Krasznojarszk, Irkutszk, Csita, Aszhabád. Csak én visszafelé vetődtem azon az úton, amin kendtek a mostani hazáig jöttek. Egy-egy folyón, amikor vonattal vagy gyalog átballagtam, hazudnék, ha azt állítanám, hogy mindig a honfoglalók jártak az eszemben, mert volt a fogolynak egyéb dolga is, de a Volga, Don, Dnyeszter, Dnyeper, Ural határozottan emlékeztetett rájuk.

A táborokból kiengedtek bennünket dologra. Szívesen mentem. Ufában kádárt kerestem egy kismester. Nem voltam kádár, de tudtam, jobb lesz dolgozni, mint idebenn éhen bögni, míg megesznek a tetűk. Egész héten dongát nagyoltam a mesternek, meg két marokra fűrészeltem fenéknek való deszkát. Nem is volt semmi bajom. Enni, inni kaptam, csak hálni jártam be a lágerbe. Hét végén azt mondja a mester; *no, kumanyok, tyeper paigyom v bányu!* Gondoltam, ángyod fűlt még én szombat délután a bányába. De ő előjött két kis csomaggal, és vitt magával. Mentünk a város közepe felé. Egy nagy kerek épülethez közelítettünk. Gondoltam, ez a bánya. Hát az volt. Fürdő. Akkor már örültem. Azt mondja a mester:

– No, kumanyok, ha levetkeztél, ezen az ajtón ugorjál be a medencébe.

Lehántam magamról a drancot, löktem be az ajtót, hát meztelen nők fürdenek ott. Megfaroltam, mondom, rosszul mutatta a mester az ajtót. De míg ott a folyosón dévánkodik, ő is levetkezett, kérdi, mi van velem, miért nem megyek a vízbe. Mondom, hát ez női részleg.

– Nincs itt női részleg, te számárcsikó – így ő –, betuszkolt. Hát a nők jókat kacarásztak rajtam, hogy az *ausztricki* milyen félős legény.

Tizenhét tavaszán kerültem Turkesztánba. Az aszhabádi lágerben ültem úgy nyár elejéig. Ottan meg dinnyeecsőszöket kerestem egy gazda. Tisza mentiek jelentkeztünk nála nyolcan. Három nap, három éjjel mentünk, mire elértünk egy retentő eldugott falu határába. Úgy emlékszem, Ucs Adsi volt a neve. Elgyötörten értünk éjjel a tanyára. A gazda sötétben vezetett be egy hodály nagy szobába. Ahogy voltunk, ruhástul, eldőlünk. Hát reggelfelé, ahogy ébredezek, érzem, hogy valaki fekszik mellettem. Úgy félálomban azt gondoltam, hogy valamelyik fogolytársam. De ahogy jobban megnézem, látom, nőszemély. A ruhája fel volt húzódva egészen a nyakába. Új, azt a mindenit, leugrok aztán, mondom, még lecsap ez a hadri nyelvű turkmén, mert oroszul csak annyit tudott, amit katonáéknál tanult. Hanem ő is meghallotta, hogy lekászolódtam az ágyról, felült a vackán, s azt kérdi, mi a bajom, tán a bolhától nem tudok aludni. Mondom aztán nagy nehezen, a nőre mutogatva, hogy mi bajom. Ő is jókat kacarászott, magyarázta, hogy nem kell félnem, hiszen az az ő lánya. De hát nem is a lányától félttem én, hanem az apjától.

Elég az hozzá, dinnyeérés után is ott maradtam, benne az őszben, télben. Hanem úgy december körül magyar vöröskatonák jártak arra élelmet szedni. Azoktól tudtam meg, hogy nagyot ficamodott a világ útja októberben. Hogy vége a háborúnak, hogy mehetünk haza, hogy ribillió van. Jó lenne, ha segítenék az oroszoknak ezt a kis forradalmat megnyerni, aztán uszgyi haza, otthon is átalakítjuk a világot. No, nem is maradtam én tovább a gazdánál, bár a világ legnagyobb gyémántjait kínálta oda, a lányait.

Elmentem a honfitársakkal, Orenburgig meg sem álltunk. Ott jelentkeztem a Vörös Gárdába. Másnap már őrséget álltam a földiekkal, mert kialakultak, hogy együtt legyünk, egy csereraktárt őriztünk. Ezek olyan magazinok voltak, ahol gabonáért áruféleségeket lehetett csereberélni. Pályáztak is rá a fehérkozások vesztéül. Olyan kostolónak való kisebb csetepaték hetenként előfordultak. A kozák veszett katoná, egyszer sehol se látod, egyszerűen csak odatrappolnak vagy húszan, úgy tesznek mintha tízszer annyian volnának, üvöltöznek, lövöldöznek. Az első találkozásoknál kapkodtuk ám a fejünket, de aztán megtanultuk őket. Tizenyolc tavaszán mégis lábon találtak löni. Nem volt nehéz seb. Nyár felé, ahogy kijövőben voltam a kórházból, kérdezték, hogy merre lesz utam. Álljak Csapajev dandárjába. Akkor szervezték.

A katoná a magasabb egységek szervezését nem látja be. A közkatona a maga szakaszát, századát, zászlóalját, néha ezredét ismeri. Hogy egy dandár, hadosztály, mi a negyedik hadseregben voltunk, miképp alakul, hány emberből áll, azt mi nem tudtuk soha. A mi hadseregünk nem parádéra készült, mi nem díszlegettünk ovációk között sorakozva még ezrednyi kötelékben sem.

A szervezéskor az internacionalista ezredbe kerültem. Szakaszomban egyedül voltam magyar, a többi kínai és mandzsu. Oroszul elég jól tudtak azok is, és kemény legényeknek mutatták magukat. De éjszaka nagyon szerettek aluni. Öszszebújtak, mint a magló "disznók, egymás hegyén-hátán aludtak, éjszaka őrségre nem lehetett őket kiállítani. Azt mondták a parancsnoknak, hogy akkor költés fel, ha jön az ellenség. Akkor ott vagyunk, de neked nem is lesz másra gondod, mint hogy félreállj.

Míg a Csapajev hadserege szerveződött, rendfenntartó szolgálatot teljesítettünk.

Tizenyolc augusztusában a kazányi frontra indultunk, nekünk jutott Szim-birszk visszavétele a fehérgárdista csehektől. Itt estünk át a tűzkeresztségen. Itt szólt először hozzánk Csapajev. Nem volt nagy szónok. Azt mondta, minket pedig le nem győznek, ügyünk igaz. Ezt a győzelem után mondta. Hanem azután keserves, súlyos vereségek is értek bennünket.

Szamara, Ufa, Orenburg, Uralszk négyszögében tovább egy évnél szolgáltam Csapajevet s az eszmét. Álltam szemben Kolcsak, Vrangel, Denyikin seregével. Nyolcszor indultam szuronyrohamra. Hetekig éltünk csajkában porkölt búzán, mert egyéb ételmünk nem volt, és itt napokig megposhadt, lódógtól, emberi hullától bűzös vizeket. A tifusz több embert elvitt, mint a kozákok legfergetegesebb támadásai.

A kozák vad ember volt rettentően, s a világ legjobb katonája. Kegyetlenül ölt, féltette tőlünk otthonát, túrt éhséget, szomjúságot, s agitációval nem lehetett levenni a lábáról. De az internacionalista ezredet félték. 19 tavaszán háromszor cserélt gazdát Uralszk, s mikor mi ostromoltuk a külső védövet egy hajnalon, csöndes, meglepetésszerű támadással akartuk elvenni tőlük. Az első árokban levő kézitusa zajára kiugráló kozákok megfutottak nem szégyellték a futást, ha szorult a kapca, s fülünk hallatára kiabáltak: ostszapajtye, internacionalishti idut! (meneküljetek, az internacionalisták jönnek.) A második árokból is kiszaladtak a fekete-teruhások.

Tizenkilenc nyarán egyre tisztult a mi körzetünk. A terek kitágultak, szétzavarásztuk az ellenséget. Persze, ha százszor elzavartuk őket, százegyszer visszajöttek, hiszen a külföldi intervenció hordta nekik a felszerelést, az ételmezt, az embert. Nálunk meg tombolt olyan szegénység, hogy időnként háromman jutottunk egy gyalogsági puskára. És lábbelink nem volt, mezítláb meneteltünk, rohamoztunk, az éhség gyalázott le bennünket. A kozák főlegette a falvakat, betömte vagy megmérgezte a kutakat. Kocsikerekek talpán puskatussal csépeltek a lábon maradt gabonából, azt ettük. Olyan pusztaságokban mentünk, ahol több napi járóföldre nem volt egy falu, környes-körül csak kopár sztyeppék. A kozáknak is rossz volt ez. Tudták, végül kitűrik őket élhető hazájukból. Hadjárataik során ők is üres, kietlen pusztákba szorultak. És számukra ezek a hetek voltak az utolsó alkalmak, hogy szülőföldjük szélébe kapaszkodjanak.

Csapajev Lbicsenszkben állt Uralszk alatt a törzskarával, a mi ezredünk vagy harminc kilométerrel lejjebb, fejjel voltunk a Kaspi-tengernek, úgy szólt a parancsunk, addig meg sem állunk.

A vöröskatoná csak menetben láthatta, miféle alakulat verte, veri a jól föl-szerelt, ezekben az időkben már új erővel Herszonban, Odesszában partra szálló intervenciósokat. Mondom, Lbicsenszktől vonultunk lefelé több kilométeres menetoszopban. Voltak köztünk vörös kozáklóvasok, hagyományos egyenruhájukkal széles sávval a nadrágiukon, de ott voltak az ivanovo-voznjeszenszki kötöttáru-

gyárból kikerült munkásezred katonái, legtöbbjük civilben, spárgával felkötött cipőben vagy mezitláb. És jöttek sportsapkában, trikóban, bő szárú piszkos házi-szöttes gatyában a parasztezredek. Volt ott már az isten majd minden nációjából. Orosz, ukrán, tatár, baskír, mari, éppúgy, mint az internacionalisták ezredében osztrák, német, magyar, kínai.

A menetoszlop közepén a hadtáp vonult. Parasztszekerek, bricskák, hintók, löcsös kocsik és valkószekerek vitték a sebesülteket, meg nagyon kevéske fölszerelésüket. Rettenetes zajjal, csörömpöléssel jártunk. A kerékagyak füstöltek, gőzöltek a surlódástól. Nem volt kocsikenőcs, kátrány, olaj, hogy megkenjük a tegeleket.

Dandárunk vonult lefelé az elfoglalt Mergenyevszken át Szaharnajáig. A mi szakaszunk meg azt a parancsot kapta, hogy a most érkezett új felszerelést vételezzük fel, s vigyük a dandár után. Ezért Lbicsenszkben háltunk, hajnalban rettenetes csatazajra ébredtünk, mire kiugráltunk, már körbe voltunk kapva, csatorázó, megvadult kozákszázadok dühös, sűrű sorfalával álltunk szemben. Alig kileszem a pajtaajtón, ott kapadozik egy bozontos szakállú, nagy csontú dühös kozák. Mögötte még vagy százan. Kardját a horpaszomba szúrta. Napokig nem tudtam világomat. Amikor eszmélkedni kezdtem egy csöndes parasztház félig elsötétített szobájának tornyos ágyában, öregasszony állt mellettem, mélyen ülő fekete szemében féelmes aggodalom lángolt, ébredésemre, nagy örömmel igazgatta fejem alatt a párnát.

— Ha jönnek faggatni, valld fiamnak magad, akkor megmaradsz! — mondta, és óvatos, siető kézzel rakott égő, átszúrt lapockámra levizelt agyagpépeket. Aztán eltűnt. Én meg elszenderedtem. Nem tudom mennyi idő múlva három fiatal kozák lépett be, igazolványaimat keresték. Igazolványaim a felső ruhában voltak, magam vetettem le azon a bizonyos estén a pajtában.

— A fiam, minek oda igazolvány? — jajdult az öregasszony.

— Mi a bizonyítéka — kérdezte könyörtelenül egy vörös pofájú kozákkáplár.

— Lőj ide a mellembé, ha attól elhiszed! — mondta haraggal az öregasszony, és pötttyös mosóblúzát szétrepesztette magán a hitvány fiatalok előtt. A valamikor szép nagy melle ráncokban, mint a korcra szedett liszteszacskó, szájalomra méltóan csüngött, s látszott lüktetése, ahogy kalimpáló szíve dobálta.

Másnap már jöttek a mieink. Magukkal vittek. Mikor búcsúztam tőle, már tudtam, hogy egy ilyen kozák öregasszonynak és anyának annyit kell szenvednie, mint a vöröskatonának.

A Szaharnajából visszafordult mieink alig győzték temetni a halottakat Libicsenszkben. A temetéshez se zene, se búcsúztató. Nem volt rá idő. Csak a szomorúság kísérete utolsó útjára a megholtakat. Csapajevet is itt érte a vég. A váratlan támadáskor meredek parton foglalt tüzelőállást, ott kapta első fejszét. A második golyó már a vízben érte. Az Urál sebes, zavaros hullámai elsiettek tetemével.

Év végére puska volt a kezemben újra. Csapajev nem élt, de a dandár híres volt és törhetetlen, átirányították Zsitomir környékére. A lengyel pánok francia tűzérével álltunk szemben. Győzelmünk után válaszut elé kerültünk. Tulajdonképpen ezek voltak az egész ország területén az utolsó nagyobb ütközetek. Haza is mehetünk, ha akarunk. Maradhatunk is.

— Haza, haza!

A haza rosszul állt akkoriban, különösen velünk szemben. Odakint nem félünk, itthon kellett félnünk.

Árpád le nem vette szemét apámról.

— Szerzett tapasztalataidat tudják-e fiaid?

— Tudják. Lábam nyomában jöttek, most előttem járnak.

— Hiszed választott útjukat?

— Hiszem. De ha adhatnék véremből, húsoból még nekik, ahogy az kendteknél szokásban volt, adnék. Másért nincs értelme élnem, csak értük.

(Folytatjuk.)